

ГРАФІЧНА ЛІНГВІСТИКА: СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Лариса Макарук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

(просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025)

У статті висвітлено становлення і розвиток графічної лінгвістики як окремої лінгвістичної науки. Звернуто увагу на її витoki, формування та функціонування термінологічного апарату. Окреслено причини, які зумовлюють потребу в дослідженні сучасного стану графічної лінгвістики, предмета, об'єкта, методів та завдань. Схарактеризовано її взаємозв'язок з іншими мовознавчими напрямками з огляду на значне розширення спектра засобів, якими послуговуються в писемному спілкуванні. Запропоновано перспективні напрями подальших розвідок з урахуванням останніх тенденцій соціуму, спрямованих на задоволення його комунікативних потреб.

Ключові слова: графічна лінгвістика, граматиологія, графіка, графема, термінологічний апарат, паралінгвальні засоби.

Наприкінці минулого століття в мовознавстві сформувалися нові школи та напрями, фундаторами яких справедливо вважають провідних учених, які ще кілька століть тому заклали підґрунтя для низки сучасних розвідок.

Закономірно, що лінгвісти фокусують увагу і на дослідженні загальновідомих явищ та процесів, і на інноваційних, які виникли на межі тисячоліть та продовжують активно розвиватись. Особливо актуальними нині вважають розвідки в царині комунікативної, функціональної, політичної, прикладної, психо- та нейролінгвістики, у яких уже досить чітко простежуються свій предмет, об'єкт, методи, завдання і термінологічний апарат, яким послуговуються під час роботи над тією чи тією проблемою.

На відміну від зазначених вище мовознавчих напрямів, на сьогодні недостатньо досліджена графічна лінгвістика, котра досить рідко фігурує в сучасних працях, та, на нашу думку, потребує ґрунтовного аналізу у зв'язку з кількома причинами, що й зумовлює **актуальність** обраної проблематики.

Однією з таких, яка пояснює зацікавлення цією галуззю мовознавства, є відсутність чіткого термінологічного апарату, поліаспектне трактування його одиниць, невизначеність об'єкта аналізу, методів, завдань та спектра засобів, які складають її інвентар.

Інший, не менш важливий чинник – інформаційні технології, які помітно вплинули на друковану писемну комунікацію та збагатили її раніше невідомими графічними одиницями, які теж, на нашу думку, варто було б вивчати в межах графічної лінгвістики й, у такий спосіб, розширити спектр її засобів, поділивши їх на дві окремі групи (вербальні та паралінгвальні).

Як окрема галузь знань графічна лінгвістика з'явилася в середині минулого століття. Своїй появі вона завдячує писемності, яка пройшла досить складний процес становлення та розвитку. Значне зацікавлення учених писемністю наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття викликало потребу виокремлення нового мовознавчого напрямку, який у різних джерелах набув відмінних номінацій.

Фундатором графічної лінгвістики є вчений R. A. Crossland [11], на думку якого, писемне спілкування є не менш важливим ніж усне, а тому має послуговуватися своїм методологічним підґрунтям. У роботі “Graphic Linguistics and its Terminology” [11], дослідник окреслює базові поняття, які складають основу дослідження. Проте, не всі вони чітко обґрунтовані. Однак, лінгвіст сміливо вводить у науковий обіг термін «графічна лінгвістика», і, отже, започатковує нову галузь лінгвістики. R. A. Crossland також неодноразово наголошує на тому, що писемна форма мови така ж такою ж важлива, як і усна. У неї повинні бути свої закони та правила, які часто не збігаються з тими, котрими послуговуються в усному спілкуванні.

Кілька років по тому І. Д. Гельб, ґрунтовно досліджуючи писемність (дописемні системи письма, словесно-складові, складові, алфавітні) в монографії «Опыт изучения письма. Основы грамматиологии» зазначив, що «мета цієї книжки (монографії – авт.) – є закладення фундаменту справжньої науки про писемність, яку ще потрібно буде створити. Цю нову науку можна було б назвати «граматологією», частково слідуючи терміну «граматографія», який було використано кілька років тому в заголовку книжки про писемність, опублікованої в Англії» [5, с. 32–33]. Ішлося про роботу F. Ballhorn “Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages” [10]. F. Ballhorn майже на сторіччя випередив своїх послідовників та вперше запропонував термін на позначення науки про писемність.

І. Д. Гельб, у свою чергу, порівнюючи терміни «граматологія» та «графологія», схилився до першого, заперечуючи доцільність використання терміну «філографія».

1972 р. W. R. Rennagel [14] запропонував увести в науковий обіг термін «графістика». Учений схилився до думки, що її можна поділити на чотири галузі відповідно до структурної складності одиниць, типу комунікації, співвідношення з нелінгвістичними сферами, способу аналізу. У кожній із перерахованих вище галузей доцільно виділити ще кілька підтипів.

У лінгвістиці 50–80 х рр. минулого століття дослідники часто використовували термін «граматологія» (О. О. Волков [4], Л. Р. Зіндер [6], О. М. Кондратов [8] та ін.).

Низка інших робіт, які датовані кінцем минулого століття докладно висвітлюють етапи розвитку писемності від найдавніших днів до виникнення та розвитку алфавітних систем. Однак про формування окремої науки, у фокусі дослідження якої було б письмо, у них не йшлося.

Найґрунтовніше висвітлена графічна лінгвістика в роботах Т. О. Амірової [1]. Так, на думку вченої, першочерговим завданням графічної лінгвістики є проведення всебічного аналізу писемності, писемної форми мови, писемних традицій.

У своїх подальших роботах, І. Д. Гельб [13] зокрема, глибше висвітлює важливість створення окремої науки про писемність та конкретніше характеризує її, висловлюючи думку про те, що в ній потрібно виокремити три основних розділи: субграфеміку (у центрі дослідження якої перебуває писемність у своєму еволюційному вимірі), графеміку та параграфеміку.

Продовжуючи традиції, які сформувала Т. О. Амірова [1], варто погодитися з тим, що у фокусі досліджень графічної лінгвістики має перебувати епіграфіка та палеографія, на які покладено функцію дослідження історії і теорії письма. Для сучасних лінгвістичних розвідок особливий інтерес становить палеографія, яка уможливує проведення порівняльного аналізу шрифтів для встановлення особливостей їх застосування.

Підтримуючи ідею І. Д. Гельба в питанні розвитку науки про писемність, О. М. Кондратов [8] виокремлює низку завдань, які, на його думку, потребують розв'язань, а саме: дослідження історії, теорії, психології, соціології письма, почеркознавства, патології письма, палеографії, епіграфіки. Такий підхід відрізняється від окреслених раніше та дає змогу значно розширити діапазон графічної лінгвістики. Однак деякі з порушених проблем так і не відображені в подальших розвідках. Частина з них, наприклад почеркознавство, стало об'єктом вивчення графології та криміналістичної лінгвістики, які мають уже чітко сформовану методологію дослідження.

Цілком підтримуємо думки тих дослідників, які у своїх роботах послуговуються терміном «графічна лінгвістика», і, у межах цієї роботи, спробуємо висвітлити сучасний стан цієї галузі мовознавчих учень.

Передовсім зазначимо: у лінгвістичних дослідженнях ХХІ століття майже не знаходимо матеріалу, окремого розділу чи підрозділу, у яких було б схарактеризовано окреслені вище проблеми. Тому низка питань на сьогодні відкрита. Це стосується не лише номінації, предмета, об'єкта й методології дослідження, а інших аспектів, які потребують ґрунтовного лінгвістичного аналізу.

Так, у роботі З. В. Партико функціонують кілька одиниць (графіка, орфографіка), які, на думку Т. О. Амірової, а також на нашу думку, повинні належати до графічної лінгвістики, у той час, як у його роботі їх розглянуто в межах прикладної лінгвістики. На думку вченого, крім проблем, пов'язаних зі створенням алфавітів для спеціальних цілей, дешифруванням, криптографією, в межах цієї ж науки доцільно також вивчати традиційні системи письма.

Частково із цим можна погодитися. Однією із причин яка дає підставу дотримуватися такого трактування є поліаспектність та поліфункціональність засобів, які використовують у писемному мовленні. Тому їх краще було б досліджувати в межах кількох споріднених між собою наук, що нині активно розвиваються. У широкому сенсі йдеться про комунікацію, яка останнім часом набуває нових типів, зокрема візуальну та невербальну, основними складниками яких є графічні засоби.

Тому не викликає сумніву й той факт, що в сучасному комунікативно-зорієнтованому соціумі писемна форма мови є не менш важлива ніж усна. Це пов'язано передовсім зі значними трансформаційними процесами, породженими новітніми інформаційними технологіями, які легко перетворюють бажане на реальне, а уявне на дійсне. Нескладно спрогнозувати й подальші трансформації.

Інтернет не обмежує, а навпаки, значно розширює можливості обміну інформацією, а відповідне програмне забезпечення уможлиблює її безперервний обмін як за допомогою усних, і писемних повідомлень. Часто вони створені не лише з літер, а й із різноманітних графічних позначок (паралінгвальних засобів), які також передають мовний контент, а тому, на нашу думку, повинні також увійти до інвентарю графічної лінгвістики та стати предметом окремого мовознавчого дослідження.

І перші, і другі можуть мати різний план вираження, проте однаковий план змісту. Більше того, такі одиниці часто вступають у парадигматичні зв'язки, мають своє функціональне навантаження, створюють певні рівнево-ієрархічні відношення, а тому можна вважати такими, що набувають лінгвального статусу

й розширюють коло засобів, які використовують під час спілкування.

Інвентар графічної лінгвістики можна поповнити не лише вище перерахованими засобами, до нього варто залучити ілюстрації, комікси, карикатури, схеми, таблиці, діаграми, графіки й фотографії. З огляду на це, у графічній лінгвістиці, крім традиційних питань, можна виділити дві групи засобів – мовні та позамовні.

Загалом до термінологічної системи сучасної графічної лінгвістики належать такі ключові одиниці: графіка, графеміка (графематика, графемологія) як розділ мовознавства про розрізнявальні графічні елементи писемної мови, їх відношення, функції та системи, а також орфографія та орфографіка.

Сучасний дослідник D. Crystal уперше використовує такі англomовні терміни на позначення сучасних засобів і процесів “graphemic symbolism”, “graphitic contradictions”, “graphological freedom”, “graphological distinctiveness”, “graphitic distinctiveness” [12].

Зрідка, в сучасних розвідках послуговуються терміном інфографіка, суть якого полягає в наочному представленні інформації за посередництвом ілюстративних матеріалів. Очевидно, що запропонований перелік графічних елементів не є вичерпним та під час подальших розвідок може бути розширений.

До графічної лінгвістики повинні також увійти такі нові терміни, як «графодериват», «графіксація», «кодографіксація», «графічна гра», «графо-орфографічні елементи», «графічна образність», «графон» (як елемент графічної стилістики) та інші.

У межах цієї ж науки портібно також вивчати такі три групи параграфемних елементів: синграфеміку (механізми пунктуаційного варіювання), супраграфеміку (механізми шрифтового варіювання), топографеміку (механізми варіювання площинної синтагматики тексту).

Т. О. Анохіна вважає, що до засобів параграфеміки належать капіталізація, декапіталізація, курсив, незвичайне написання, абзац, іконічний набір [3, с.73]. О. Є. Анісімова до паралінгвістичних засобів зараховує

графічну сегментацію тексту і його розміщення на папері, довжину рядка, пробіли, шрифт, колір, курсив, розбивку (сторінки), стягнення, лінійні підкреслення та окреслення, типографічні знаки, графічні символи, цифри, допоміжні знаки (§, №, %, +, -), засоби іконічної мови (малюнок, фотографія, карикатура, таблиця, схема, рисунок), незвичне написання слів і розміщення знаків пунктуації, формат паперу, ширину полів, а також інші засоби, набір яких нечітко фіксований і може варіюватися залежно від типу конкретного тексту [2, с.7].

Варто зазначити, що в кожній мові існує свій специфічний графічний інвентар, який не може бути універсальним для графічних систем усіх мов. Наприклад, спектр графічних засобів, які використовують на письмі англійської мови, відрізняється від франкомовних. В останніх є низка одиниць, які не характерні для носіїв англійської мови.

Один із фактів, який робить неможливим точне окреслення термінологічний апарату графічної лінгвістики, полягає в невинному розвитку та збагаченні писемної комунікації, яка, у свою чергу, сприяє розвою графічної лінгвістики, та ще раз засвідчує важливість її утвердження на сучасній лінгвістичній арені.

Очевидним є той факт, що докладне поліаспектне висвітлення перерахованих вище проблем може бути здійснене в наступних розвідках. Це слугуватиме розв'язанню окремих проблем. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення питань, пов'язаних із кодифікацією графічних засобів, що уможливить чіткіше формуванням термінологічного апарату графічної лінгвістики, предмета, методів та завдань.

Основні зусилля вчених також повинні бути спрямовані на дослідження структури, семантики та прагматики полікодових графічних одиниць як невід'ємних засобів сучасного писемного спілкування.

1. Амирова Т. А. К истории и теории графемики / Т. А. Амирова. – М. : Наука, 1977. – 193 с. – (Гл. ред. вост. лит.).

2. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолированных текстов) : учеб. пособие [для студ. фак. иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Изд. центр Академия, 2003. – 128 с.

3. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англомовному художньому дискурсі : монографія / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 160 с.

4. Волков А. А. Грамматология. Семиотика письменной речи / А. А. Волков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 144 с.

5. Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматологии / Игнатий Гельб ; [под ред. и с предисл. И. Дьяконова] ; [пер. с англ. Л. С. Торбовицкой, И. М. Дунаевской]. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 368 с.

6. Зиндер Р. Л. Очерк общей теории письма / Л. Р. Зиндер. – Л. : Наука, 1987. – 111 с.

7. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. О. Карпенко. – К. : Вид. центр Академія, 2006. – С. 166–181. – (Альма-матер).

8. Кондратов А. М. Грамматология и порождающие модели письма / А. М. Кондратов // Ученые зап. Тартус. ун-та. – Вып. 228. Проблемы моделирования языка. – 1969. – № 2, 3. – С. 74–84.

9. Партико З. В. Прикладна і комп'ютерна лінгвістика: Вступ до спеціальності : навч. посіб. / З. В. Партико. – Львів : Афіша, 2008. – С. 52–88.

10. Ballhorn F. Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages / Friedrich Ballhorn ; translated from German. – London, 1861. – 176 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://archive.org/details/cu319240264519>

11. Crossland R. A. Graphic Linguistics and its Terminology / R. A. Crossland // Mechanical Translation. – Vol. 3, no. 1, July. – Massachusetts Institute of Technology, 1956. – P. 8–11.

12. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language

[Paperback] / D. Crystal. – [2 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p.

13. Gelb. J. Grammatology and Graphemics / I. J. Gelb // Papers from the Fourth Regional Meeting of Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1968. – P. 197–198.

14. Rennagel W. R. Graphistics / W. R. Rennagel // Studies in Linguistics in Honor of George L. Trager. – The Hague ; Paris, 1972. – P. 58–65.

ГРАФИЧЕСКАЯ ЛИНГВИСТИКА: СТАНОВЛЕНИЕ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Лариса Макарук

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

(просп. Воли, 13, г. Луцк, 43025)

В статье рассмотрено становление и развитие графической лингвистики как отдельной языковедческой науки. Обращено внимание на ее истоки и функционирование терминологического аппарата. Определены причины, которые обусловили необходимость исследовать современное состояние графической лингвистики, предмета, объекта, методов и заданий. Охарактеризована ее взаимосвязь с другими языковедческими направлениями из-за значительного увеличения спектра средств, которые используют в письменном общении. Предложено перспективные направления последующих исследований, принимая во внимание последние тенденции социума, направленные на удовлетворение его коммуникативных потребностей.

Ключевые слова: графическая лингвистика, грамματοлогия, графика, графема, терминологический аппарат, паралингвальные средства.

GRAPHIC LINGUISTICS: ITS ORIGINS, ITS CURRENT STATUS, AND ITS PROSPECTS FOR FUTURE DEVELOPMENT

Larysa Mararuk

Lesya Ukrainka Eastern European National University in Volyn

(Voli Avenue, 13, Lutsk, 43025)

This article deals with the formation of graphic linguistics as a separate branch of linguistics. Attention has been devoted to its origin, and to the development and usage of its terminology. Reference has been made to the subject and object of graphic linguistics research, as well as to the tasks undertaken and the methods used in this research; the reasons for which modern research relating to graphic linguistics can be considered necessary are outlined as well. Its relationship with other linguistic sciences has also been described, taking into account the fact that the spectrum of devices which are employed in written communication has increased significantly. Prospective avenues for further investigations have been suggested, with particular attention given to the most recent patterns in modern society which involve the satisfaction of their communicative requirements.

Key words: graphic linguistics, grammatology, grapheme, graphics terminology, paralingual means.